

МАРИН БРМБОЛИЋ

НАЛАЗ СРЕДЊОВЕКОВНОГ ОРУЂА ИЗ МАНАСТИРА НАМАСИЈЕ

Североисточно од Параћина крајње обронке Кучајских планина, у свом горњем току, просеца река Црница образујући веома живописну клисуру дугу око 20 км. По изласку из клисуре Црница наставља ток кроз долину Велике Мораве у коју се улива неколико километара западно од Параћина.

У релативно краткој клисури реке Црнице до сада је откривено десет цркава и манастира: манастир Сисојевац, Црква III, Црква II, Црква I, манастир Намасија, црква Петковица, манастири Јован Главосек и Петруша (Блага Марија Петрушка), црква Краса и црква св Арханђели која је подигнута у делу где се обронци Кучаја утапају у долину Мораве. Градитељ је за подизање објеката користио сваки и најмање погодан терен: благе падине, заравни испод стрмих литица, завоје реке. Али увек је бирао место непосредно уз речно корито. Овој концентрацији сакралних објеката на релативно малом простору свакако је допринео погодан географски положај клисуре, која је истовремено и добро заклоњена и у непосредној близини велике саобраћајнице која пролази долином Велике Мораве.

Ктитори већине цркава, као ни време њиховог настанка и трајања, нису нам познати. Томе је свакако узрок недовољна истраженост локалитета, као и недостатак историјских извора. Археолошко-конзерваторски радови у клисури реке Црнице обављају се од 1972. године.¹ До сада су археолошка истраживања у потпуности обављена само на манастирском комплексу Намасија.

Историјски извори из којих можемо добити ближе податке о манастиру Намасији, као и о осталим објектима у клисури, веома су оскудни. Ч. Марјановић бележи да помене манастира Намасије налазимо у народним предањима код локалног становништва под именом Манасиња или Намасиња.² Црква манастира и данас се у околини помиње као црква св Николе. Под именом Манасиња овај локалитет се помиње и на једној аустријској ратној карти из XVIII века.³ У турским дефтерима из XVI века, између осталих пописаних манастира, помиње се и црква св Николе код Забреге, као и црква

¹ Конзерваторско-археолошке радове на локалитету Намасија започео је 1972. године Завод за заштиту споменика културе у Крагујевцу, под руководством арх. Р. Прокића. Од 1975. године археолошка истраживања обавља Завичајни музеј у Параћину под руководством М. Брмболића.

² Ч. Марјановић, Темнићски зборник, књига III, Београд, 1963, стр. 127.

³ Срдачно се захваљујемо колегиници Б. Кнежевић која ми је омогућила увид у документа у којима се помиње манастир Намасија.

св Николе „код манастира Забреге“.⁴ Ови подаци указују да би цркву св Николе требало тражити у цркви манастирског комплекса, али не треба искључити ни могућност да је у питању средњовековна црква у самом селу Забреге, на чијим је темељима подигнута сеоска црква.

МЕСТО И УСЛОВИ НАЛАЗА

Остаци манастирског комплекса Намасија лежи у горњем делу клисуре, удаљени око 1,5 км североисточно од села Забреге, а око 15 км североисточно од Параћина. Манастир лежи на малом платоу који река образује скрећући свој ток скоро под правим углом са запада на југ. Прилаз манастиру је могућ једино са западне стране. Са северне стране прилаз онемогућава стрма падина суседног брда и река, а са јужне и источне стране прилаз је онемогућен стрмом литицом стене која својом висином доминира овим делом речног тока.

Комплекс се простире на површини од око 50 ари. Основа је у облику неправилног трапеза, што је условљено обликом заравни на којој је манастир подигнут. Оградни зид и грађевине унутар комплекса прилагођени су конфигурацији терена: у потпуности прате изохипсе заравни на којој су подигнути. Скоро у самом средишту комплекса леже остаци приконхалне цркве са правоугаоном припратом и капелом призиданом уз њен јужни зид. Дуж северног и западног оградног зида леже остаци привредних објеката који су међусобно повезани тако да чине архитектонску целину. Конфигурација платоа у потпуности је условила распоред објеката. Објекти у северном и западном сектору подигнути су на две и три терасе, које се од оградног зида манастира пењу ка централном сектору. Тако је висинска разлика подова код појединих објеката од 2 до 3 м. Стамбени објекти вероватно су били смештени у јужном и делом у источном сектору, прислоњени уз саму литицу стене.

Од привредних објеката издвајају се сушара и ковачница. Сушара, која спада у најбоље очуване објекте на локалитету, подигнута је у северозападном углу комплекса. По хоризонталу подељена је на приземни део и два спрата. Мишљења смо да је објекат коришћен за израду грнчарије, али не треба искључити и могућност да је грађевина коришћена и у друге сврхе.⁵ Објекат који са сушаром чини целину протеже се дуж северног оградног зида. У јужном зиду објекта очуване су, делимично, полукружне пећи, пажљиво озидане опеком и вероватно засведене. Сudeћи по покретним налазима из овог објекта сматрамо да је реч о ковачници.

Значајно место у археолошком материјалу откривеном на локалитету Намасија заузимају различите врсте оруђа. Ови налази сведоче о присуству бројних привредних и занатских делатности.

⁴ Б.Кнежевић, Средњовековне цркве и манастири у долини Црнице, Зборник за ликовне уметности, Нови Сад, 1980, стр. 249.

⁵ М. Брмболић, Манастир Намасија, Параћин, 1984, стр. 12.

Откривено оруђе веома је разноврсно по својој намени. Поред пољопривредних алатки (које су и најбројније), заступљена су и оруђа за обраду дрвета, обраду и обликовање коже или тканине, ковачки алат и оруђа која су била у свакодневной употреби. Највећа концентрација откривених алатки била је у северном и источном сектору манастира. То нам је умногоме и помогло да одредимо намену појединих објеката, од којих су махом очувани само темељи. Мањи део оруђа био је хаотично расут по површини локалитета, што делимично можемо објаснити великим разарањем које је манастир претрпео средином XVII века.

КАТАЛОГ НАЛАЗА

1. Раоник-лемеш, добро очуван. Троугаоног је облика, а усадник формирају савијена бочна крилаца. Гвожђе, ковање. Дим. 39×27 см, Инв. бр. 173 (Сл. 1).
2. Ашов добро очуван. Трапезоидног је облика, са усадником кружног пресека. Гвожђе, ковање. Дим. 40×22 см. Инв. бр. 142 (Сл. 2).
3. Будац-трнокоп, добро очуван. Тело је благо лучно повијено. Крајеви се завршавају оштрим врхом и вертикалним сечивом. Гвожђе, ковање. Дим. 34×4 см. Инв. бр. 1 (Сл. 3).
4. Мотика, очувана фрагментарно. Недостаје усадник за држаљу. Гвожђе, ковање. Дим. 34×21 см. Инв. бр. 547 (Сл. 4).
5. Срп, добро очуван. Лучно повијено сечиво са трном за насађивање дршке. Гвожђе, ковање. Дим. 70×3 см. Инв. бр. 80 (Сл. 5).
6. Чекић, добро очуван. Тело је благо лучно повијено. Крајеви се завршавају хоризонталним сечивима. Гвожђе, ковање. Дим. 15,5×2 см, пречник отвора за усађивање дршке 1,2 см. Инв. бр. 3 (Сл. 6).
7. Чекић, фрагментован. Очувана једна страна са кружним отвором за усађивање дршке. Гвожђе, ковање. Дим. 12×2 см. Инв. бр. 596 (Сл. 7).
8. Чекић, добро очуван. Тело је лучно повијено са правоугаоним отвором за дршку. Гвожђе, ковање. Дим. 13×2 см, отвор 2×1 см. Инв. бр. 2 (Сл. 8).
9. Наковањ, добро очуван, облика слова „Т”. Гвожђе, ковање. Дим. 26×22 см. Инв. бр. 167 (Сл. 9).
10. Тестера, један примерак добро очуван, а други је фрагментован. Гвожђе, ковање. Дим. 30×2,5 см. Инв. бр. 215, 508 (Сл. 10).
11. Косица, добро очувана. Сечиво је благо повијено са два трна за насађивање дршки. Гвожђе, ковање. Дим. 26×3 см. Инв. бр. 171 (Сл. 11).
12. Длето, фрагментовано. Очуван део левкастог сечива и трн за насађивање дршке. Гвожђе, ковање. Дим. 16×3 см. Инв. бр. 259 (Сл. 12).
13. Мистрија, добро очувана. Гвожђе, ковање. Дим. 9,5×2 см. Инв. бр. 505 (Сл. 13).
14. Маказе, добро очуване. Краци су листолико проширени на врху. Бронза, ливење. Дим. 18 см. Инв. бр. 257 (Сл. 14).

15. Игла, добро очувана. Врх је лучно повијен. Бронза, Ливење. Дим. 12 см. Инв. бр. 214 (Сл. 15).
16. Игла, правоугаоне ушице оштећене. Кост. Дим. 8 см. Инв. бр. 226 (Сл. 16).
17. Шило, недостаје оштар врх. Шири крај завршава се лоптастим делом. Кружног је пресека. Кост. Дим. 8,5 см. Инв. бр. 12 (Сл. 17).
18. Шило, недостаје оштар врх. Шири крај завршава се лоптастим делом. Кружног је пресека. Дим. 6,5 см. Инв. бр. 227 (Сл. 18).
19. Шило, благо лучно повијено. Шири део равно засечен, Кост. Дим. 11 см. Инв. бр. 228 (Сл. 19).
20. Шило, благо лучно повијено. Шири део равно засечен. Кост. Дим. 11 см. Инв. бр. 234 (Сл. 20).
21. Нож, добро очуван. Сечиво је листолико проширено. Кост. Дим. 12 см. Инв. бр. 506 (Сл. 21).
22. Нож, добро очуван. Широко листолико сечиво преклапа се, недостаје дршка. Гвожђе, ковање. Дим. 12×2 см. Инв. бр. 220 (Сл. 22).
23. Нож, добро очуван. Широко листолико сечиво преклапа се, дршка недостаје. Гвожђе, ковање. Дим. 12×5 см. Инв. бр. 255 (Сл. 23).
24. Нож, добро очуван. Сечиво је благо лучно повијено. На крају дршке је постављена хоризонтално назубљена стргалица. Гвожђе, ковање. Дим. 32×2 см. Инв. бр. 239 (Сл. 24).
25. Нож, добро очуван. Сечиво је листолико проширено. Недостаје оплата дршке. Гвожђе, ковање. Дим. 21×2 см. Инв. бр. 598 (Сл. 25).
26. Нож, добро очуван. Изразито кратко сечиво и дуга дршка на којој недостаје оплата. Гвожђе, ковање. Дим. 17×2 см. Инв. бр. 505 (Сл. 26).
27. Нож, добро очуван. Уско сечиво. На крају дршке украсно дугме. Гвожђе, ковање. Дим. 12×1 см. Инв. бр. 125 (Сл. 27).

Пољопривредне алатке

Најбоље очувани примерак алатке која се употребљавала у земљорадњи је раоник или лемеш (кат. бр. 1). Сечиво је троугаоног облика, благо лучно повијено по дужини. Са једне стране, дуж вертикалне осе, наглашено је пластично ребро, са крајевима који се сужавају у врху сечива и усадном делу. Усадник формирају повијена бочна крила, тако да је могуће обухватити масивну руду. На основу добре очуваности овог примерка тешко је поверовати да је раоник био у употреби. Могуће је претпоставити да је ова алатка, масовно произвођена у манастиру, намењена ближој и даљој околини. По свом изгледу представља крајњу варијанту у типолошком развоју раоника у средњем веку, тако да се незнатно разликује од алатки које су употребљаване у XIX веку.

На основу постојеће литературе ашов и лопату није могуће издиференцирати као две по облику различите алатке.⁶ Оруђе је у средњем веку несумњиво имало двојаку намену.

⁶ М. Благојевић, Земљорадња у средњовековној Србији, Београд, 1979, стр. 25.

Ван оградних зидова манастира откривен је добро очуван примерак ашова (кат. бр. 2). Сечиво је левкасто повијено, трапезоидног облика. Оштрица је употребом добила неправилан полукружни облик. Усадник, кружног пресека, формиран је од полукружно савијених крилаца. Интересантно је да су бочне стране сечива повијене на исту страну као и крилаца усадника, тако да је при већем оптерећењу могуће исклизнуће држаље из усадног дела. На основу знатно старијих примерака, откривених на другим локалитетима, може се закључити да ова алатка није претрпела битније измене у погледу свог изгледа од IV до касног средњег века.⁷

Откривени примерак будака-трнокопа (кат. бр. 3) добро је очуван. Тело је благо лучно повијено, правоугаоног је пресека, са правоугаоним отвором на средини за усађивање држаље. Крајеви се постепено сужавају тако да се завршавају оштрим шпичем и вертикалним сечивом. На основу отвора за држаљу, који је димензија 1×3 цм, лако је закључити да је држаља била кратка и малог пресека (највише до 3 цм). На основу тога сматрамо да је ова алатка употребљавана у лакшим земљаним радовима. Судаћи по вертикалном сечиву и краткој држаљи могуће је претпоставити да је овај тип будака или трнокопа имао вишенаменску примену.

Од пољопривредних алатки најбројнији налаз чине мотике, (кат. бр. 4). На локалитету су откривена само сечива полукружног облика. На површини су јасно видљиви трагови ковања. Сечиво је оформљено од лучно повијених танких гвоздених каишева, који су међусобно спојени по ивици. Отвор за усађивање држаље или није очуван, или није ни искован. Мишљења смо да су у питању полупроизводи, што може да потврди и раније изнесену претпоставку, да су оруђа у манастиру произвођена и за ширу употребу. Томе у прилог може да послужи и постојање ковачке радонице, чију смо намену и потврдили налазима алатки, полупроизвода, потковица.

Од алатки које су употребљаване у земљорадњи откривена су два примерка српа (кат. бр. 5). Само један је очуван у потпуности, док је други примерак фрагментован. Уско сечиво лучно је повијено. Врх је тордиран, вероватно ради ојачања. Држаља је насађивана на трн који је искован заједно са сечивом српа. Судаћи по изгледу, ова алатка је такође претрпела незнатне измене у дужем временском периоду.⁸

Ковачки алат

Од алатки које су употребљаване у ковачком занату откривена су три чекића различитог облика и један наковањ.

Првом типу припада чекић благо лучно повијеног тела (кат. бр. 6, 7). На средини је кружни отвор за усађивање држаље малог пресека.

⁷ Д. Бојовић, Остава римског пољопривредног алата из села Бровић код Обреновца, Годишњак града Београда, књ. XXV, Београд, 1978, стр. 192.

⁸ Исто, стр. 193.

Крајеви се благо сужавају и завршавају равним хоризонталним сечивом. Примерак који је очуван фрагментарно — на основу својих карактеристика може се сврстати у исти тип.

Другом типу чекића (кат. бр. 8) припада примерак масивнијег тела. Горња површина је изразито лучно повијена, а дуж ивица орнаментисана је дубоким косим урезима. На средини је правоугаони отвор за усабивање дршке. Крајеви су благо сужени и завршавају се равним хоризонталним сечивима.

Од алатки употребљаваних у ковачком занату откривен је и веома добро очуван примерак наковња (кат. бр. 9). Облика је слова „Т“, мањих је димензија, орнаментисан је дубоким кружним печатима који су неправилно распоређени на странама тела квадратног пресека. Оштар врх, којим се завршава тело, усабиван је у дрвено постоље, а наглашено пластично ребро служило је као граничник. Два крака у горњем делу завршавају се оштрим врховима. На ударним површинама кракова видљива су два мала кружна отвора.

На основу малих димензија ковачких алатки можемо закључити да су употребљаване за израду мањих, финијих предмета од метала.

Алатке за обраду дрвета

Тестера, длето и косица су алатке употребљаване за обраду дрвета. Али, само на основу њиховог налаза — не можемо говорити о развијенијој занатској делатности ове врсте. У питању су оруђа неопходна у свакодневном животу (кат. бр. 10, 11, 12).

Од откривених примерака тестера само је једна у потпуности очувана. Метални део је издуженог, правоугаоног облика. Дуж једне стране налазе се кратки, косо постављени троугаони зупци. На крајевима су по два кружна отвора који су служили за причвршћивање лучно савијене држаље. По изгледу и димензијама тестере можемо закључити да се вероватно користила у финијим радовима.

Косица је израђена од комада гвожђа. Трнови за насабивање дршке савијени су под правим углом у односу на сечиво. Оштрица са видљивим траговима искривања постављена је са унутрашње стране сечива. Тело сечива је благо лучно повијено, тако да је у потпуности прилагођено обради овалних површина. Косица је задржала непромењен облик до данас. Користи за обраду дужих дрвених предмета, као што су држаље појединих алатки, или за обраду дрвених предмета чија површина треба да је овална или улгачана. Представља веома важну, основну алатку у пинтерском и коларском занату.

Длето је очувано само фрагментарно. Сечиво је левкасто повијено, тако да је оштрица вероватно била благо лучно повијена. На доњем крају налази се трн за насабивање дршке. И ова алатка је задржала непромењен облик до данас.

Остале алатке

Међу осталим налазима по бројности се издвајају ножеви (кат. бр. 22, 23, 24, 25, 26, 27). Иако је можда тешко утврдити када се нож употребљава као оруђе, а када као оружје — мишљења смо да је код откривених примерака на локалитету Намасија искључиво реч о ножевима употребљаваним као оруђе.⁹

Најбројнију врсту међу ножевима чини тип широког сечива, лучно повијеног са једне стране и са оштрицом на равной страни. Сви примерци су приближно истих димензија. На веома краткој дршци, повијеног краја, налазе се два или три кружна отвора, што можда указује да се овај тип ножева преклапао. Дршка је била израђена од дрвета или кости. За ову врсту ножева можемо рећи да спада у алатке које су имале примену у пољопривреди. Мишљења смо да су се користили у виноградарству за сечење или резање лозе, за чији су узгој постојали веома повољни услови на падинама око манастира.

Међу осталим врстама ножева који су се користили у свакодневной употреби издвојили бисмо један примерак који се знатно разликује од осталих и по изгледу и по димензијама. Овај тип ножа, дужине око 23 cm, има изразито лучно повијено сечиво са оштрицом на доњој страни. Дршка је тордирана са хоризонтално постављеним и назубљеним стругачем на крају. Ова врста ножева коришћена је у процесу штављења коже.

Од алатки које су се користиле за обликовање коже и тканине издвајају се коштана шила и игле, израђене од кости и бронзе. Међу шилима (кат. бр. 17, 18, 19, 20) разликујемо два типа: шила благо лучно повијеног тела са оштрим врхом и равно засеченим ширим делом, и шила са лоптастим завршетком у ширем делу.

Игле су једнообразне по облику (кат. бр. 15, 16). Тело је право, а на ширем делу налази се правоугаони отвор. У оквиру ових алатки издваја се игла начињена од бронзе. Тело је у доњем делу лучно повијено, полигоналног је пресека, а у ширем делу налази се правоугаони отвор. Орнаментисана је хоризонталним урезима изнад и испод отвора.

У оквиру коштаних алатки, по облику и намени издваја се нож, дуге дршке квадратног пресека и кратког листоликог проширеног сечива. Колико смо могли да сазнамо, ова врста оруђа до сада није била откривена. Његову намену по месту налаза (простор испред суншаре) повезали смо са производњом грнчарије. Сматрамо да је употребљаван за орнаментисање керамичких посуда на витлу (кат. бр. 21).

Од осталих налаза издвајамо добро очуване примерке маказа и мистрије (кат. бр. 14, 13).

Краци маказа у доњем делу завршавају се неправилним кружним прстеновима. При самом врху листолико се шире, са малим кружним отворима дуж лучно повијених ивица.

⁹ М. Благојевић, наведено дело, стр. 31.

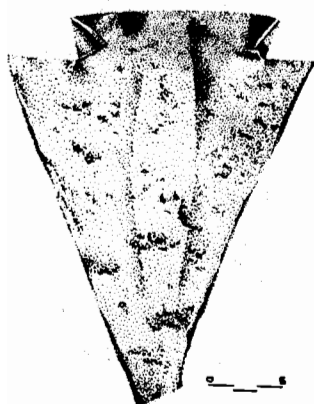
Мистрија је малих димензија, добро очувана и вероватно специјалне намене. Уског листоликог је облика, са трном за насађивање дршке. Њене димензије указују да се користила за лаке, финије послове. Сматрамо да је коришћена за наношење фреско-малтера на зидне површине.

ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

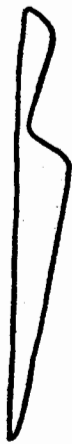
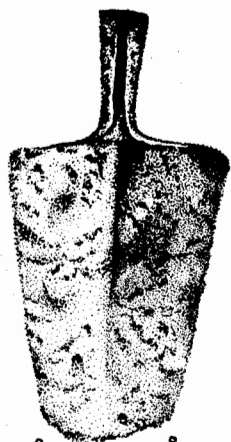
Бројни налази разнородног археолошког материјала богато илуструју живот манастира Намасије. Откривено керамичко посуђе разноврсне намене, оруђе које се користило у пољопривреди, бројне алатке специјализоване за разне занатске делатности, као и очувани остаци привредних објеката — јасно илуструју интензиван живот који се одвијао унутар манастира током два века његовог трајања. Откривени археолошки материјал значајан је за проучавање живота, развоја и пропасти осталих сакралних грађевина у клисури. С обзиром на то да манастир након разарања није обнављан, пронађени археолошки предмети представљају једну целину која илуструје период од приближно два века.

Временско датовање манастирског комплекса на основу писаних извора скоро да није могуће. Његов помен у XVIII веку налазимо само као потврду његовог постојања и трајања у неком временском периоду.

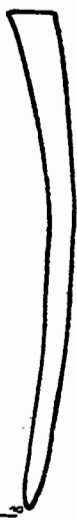
Откривена оруђа не можемо поуздано датовати, пошто пронађени примерци немају јасно одређене типолошке карактеристике. Већина примерака није претрпела битније измене у погледу свог изгледа до позног средњег века. Оквирно датовање оруђа могуће је извршити само на основу осталих покретних налаза. На основу стилоских и типолошких карактеристика керамичког материјала, делова бронзаног полијелеја и кадионица, откривених примерака угарског и турског новца, као и одређених карактеристика архитектуре — откривено оруђе можемо оквирно датовати: од средине XV до почетка друге половине XVII века. Можемо га само датовати у временски период у коме је трајао и манастирски комплекс. Бројност налаза грнчарије, као и оруђа која су имала разноврсну примену, не искључује могућност да су се производи манастира Намасије, као највећег и без сваке сумње привредно најјачег центра у клисури, користили у ближој и даљој околини.

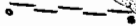
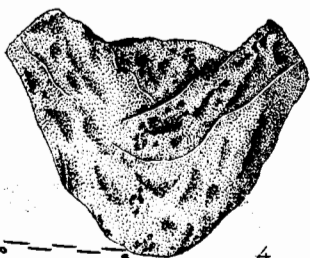
1.

2.

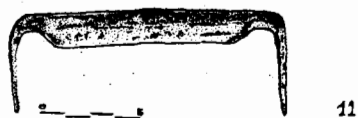
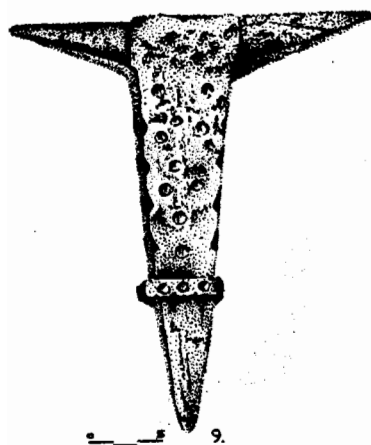
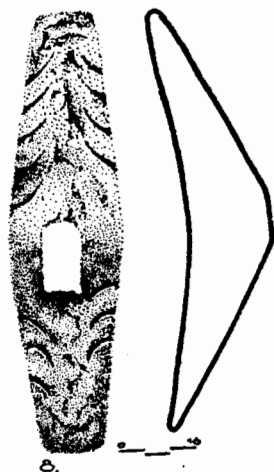
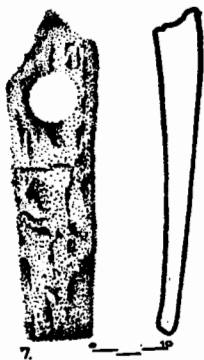
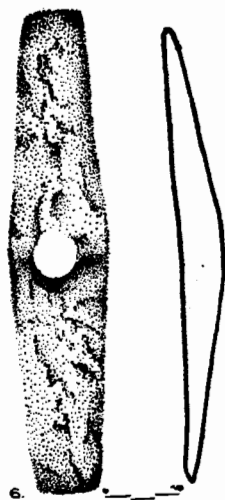
3.

4.

5.

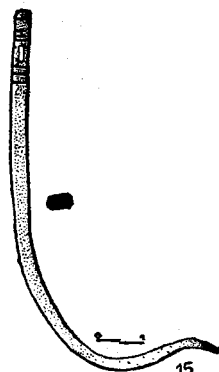

13

14

15

16

17

18

19

20

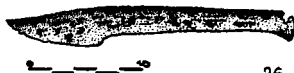
21

25

22

26

23

27

24

FINDING OF MEDIAEVAL TOOLS FROM THE MONASTERY OF NAMASIJA

The monastic complex of Namasija is located in the upper part of the gorge formed by the river Crnica. It is situated at about 15 km to the north-east of Paraćin.

In the gorge of Crnica there have been discovered so far 10 churches and monasteries. Among them the monastery of Namasija is distinguished by its size and the degree of preservation. Archaeological works in this locality — the only one that has been completely investigated — were carried out in the period from 1972 to 1985.

In addition to the triconchal church with the chapel, within the complex has been discovered also a series of buildings along the enclosing walls of the monastery. Among these, by the degree of preservation, distinguish themselves the drying kiln and the forge. The dimensions of these buildings indicate a very developed economic activity of the monastery.

The finding of numerous implements occupies undoubtedly an important place among the archaeological materials. The numerousness of discovered tools indicates the great importance attributed to agriculture and various crafts. The findings of numerous semi-finished articles testify that in the monastery had been manufactured tools also for wider use. That is the reason why we consider that the products of the monastery of Namasija were in use in the nearer and farther surroundings.

It is impossible to date the implements on the basis of their typological characteristics. Most tools did not undergo any essential modifications, from antiquity to the late Middle Ages. The frame dating can be effected only on the basis of characteristics of other movable findings and architecture. We dated therefore the discovered implements within the period from the middle of the XV to the beginning of the second half of the XVII century, period during which the monastery has existed.